

Кристина Николовска

ОРАЧ ИЛИ ВОИН

(Гане Тодоровски: *Орач или воин* - Скопје, 2004)

Вечерва ја имам честа да бидам привилегирана и меѓу првите да проговорам за најновата книга песни *Орач или воин* од поетот и пререјувач Гане Тодоровски. Најпрво сакам да ја изразам својата благодарност затоа што сум *одбрана* да се искажам за "*најодбраното*". Таа позиција ми дозволува да се обидам да бидам ваш "влез" во нашата најнова поетска радост. Велам радост, затоа што појавата на оваа удостоена, наградена книга со признанието на Друштвото на писателите "Ацо Шопов" за оваа година, успеа и комисијата, во која членував - повратно ја награди со - чувство на среќа.

А сега му се препуштам на чувството кое ретко се постигнува - а тоа е историска одговорност пред некои настани. Одговорност кога го мериме најмереното, својот збор за најзборот.

Растолкувања

Книгата **Орач или воин** од поетот Гане Тодоровски е најновиот квалитетен поетски **натпев** на изграден и софистициран **поетски систем**. Тој **натпев** е мудра, наменска игра на *саморастајнување*, кое прераснува во *теберастајнување* и *насрастајнување*, преку **растолкување** на клучните онтолошки процеси на нашето важно *сега и овде*.

А преку растолкувањето на времето се отвора "влез" за толкување или "читање" на "минатото (и тоа) преку сегашноста", бидејќи поетот вели:

Минатото ме обврзува толкувач да му бидам
Токму низ нашево време... растрчаново денес...

Затоа, оваа поезија е пат на растајнување, каде патот на теберастајнување е - дел од патот на себерастајнување.

Концепциска архитектоника

Збирката има длабоко осмислена концепциска архитектоника, која осмислува не само цел поетски, туку и културолошки и актуелен контекст. Воведот наречен "Наместо вовед: Да речам или да одмолчам?", едноставно неодоливо го освојува читателот, со своите "кажувачки". Поставената интонација поседува филигранска вредност, преку созреана и драгоцено ферментирана *поетска возраст*, за која копнеат највредните литератури во светот. Душата на таа интонација е култен степен, пиедестал, врв на една култура. Оваа поезија има драгоцена сопствена возраст, во хармонија со поетовото благотворно доба која како вредност - ретко се достигнува.

Збирката има дводелна концепција:

- оригинални песни: *1. Песни разбиструвачи 2. Песни трагачи 3. Песни од плочникот на делникот*;

- и репрезентативни препевы на поезија на: Мицкиевич, Лермонтов, Фет, Тјутчев, Блок, Ракиќ, Смирненски, Трајанов, Шилер.

Свет "зад" збирката

Најновата поезија на Тодоровски не е свет "зад" некое непробојно "стакло". Иако постои цел "свет" зад некоја "невидлива" меѓа, свет "зад" збирката.

1. Тој свет "разбиструва" во *1. Песните разбиструвачи*, преку: "благопожелби кон потомството", портретирање на "Македонците, повторнородените", здравица за Киро Глигоров, опевање на Чекаларова, некролог на Матов, и песна за Пенушлиски. Се разбиструваат контексти и личности.

2. Следниот свет поезија насловен како *2. Песни трагачи* има: "Потрага" по "Жена нажежена. жена на жените". Тука се песните со навидум скромни наслови, но по вредност - рамни на антиквитети: "Речиси никаква песна", "Старечка песна", "За ползата од напреднатата возраст", "Што пијам рано - рано кон 06 часот?"

3. Третиот свет поезија е циклусот *Песни од плочникот на делникот* - исповедна самосвесна осама ("Исповед", "Самообвина, Умогледби (I), "Стихувани записи од Боткинската болница" посветена на Славко Нинов.

ОРИГИНАЛНА ПОЕЗИЈА И ПРЕПЕВ

Во белешките кон текстовите, авторот вели дека на иста вредносна скала ги почита: *сопствената, оригинална поезија и преводот - препевот*. Кон овој став на авторот, би го додале и нашиот стекнат впечаток дека тие се рамноспилни по постигнатиот квалитет. Процесите во препевната литература во оваа збирка, ги доживуваме како правење на "песна врз песна".

Напоменавме дека збирката содржи: изворни песни (во првата половина) и поетски препеви (во втората). Изворните песни се "вгнездени" меѓу функционален *пролог и епилог*. Прологот и епилогот се - истоимени песни *Орач и воин*, но со различно "тело". Првата песна е препев на рускиот поет Анатолиј Парпара, а втората е оригинална песна на Тодоровски.

Насетивме некој внатрешен дијалог меѓу оригиналната песна и препевната во оваа збирка. Имено, маестрална е постапката на поетот и препејувачот - да ги доближи, да поразговаат, да се докоментираат препевите и оригиналите. И во најновата збирка се потврдува потребата на поетот и препејувачот, преку нивниот интересен дијалог - всушност да се "дорече" - себе. Полн со живот е најновиот "дорек" на Тодоровски од оваа интеракција.

Оттука ни се наметна дилемата: дали во препевната песна е содржано прапотеклото на песната на Тодоровски, и дали втората ќе ги носи истите "гени" на првородената руска?

Предлагаме можна интерпретација на оваа синергија: можеби препевот е "песна" која се согласува со "првородената, туѓа" песна, а пак оригиналната песна е "препев" на некоја внатрешна песна, која и претходи на појавената песна. Ако има и малку основа да се поверува во оваа теза, тогаш оригиналната песна е некое "ехо" на прापесната. А препевот е "нова слика" на отпеаното.

Можеме директно да ја пробаме оваа теза преку интерниот, суптилен дијалог на еден препев и еден оригинал.

Почетниот дел на *препевот-пролог*, целиот е во сигнали на "подзасорубање", искажани преку исказите од типот: "Почнува муграта небото да го бои". Зборот "подзасорубање" воопшто и не се изговара, но потсвесно се сугерира, бидејќи сè упатува на него. Преку изговореното подзасорубува, се сугерира неизустеното подзасорубува.

Кога подзазорува зората, тогаш подзазБорува зборот. Доаѓа "благовест и одговор". Тогаш *зazorот* и *зazборот* невидливо стануваат - близнаци. Токму препевните нијанси на Тодоровски, овозможуваат такво богатство на евокацијата. Кога муграта "се бои" со предутринска "боја", *зazorувањето на зората* е рамно по убавина и по живот со *зazБорувањето на зборот*.

Оригиналната *песна-епилог* на Тодоровски *Орач или воин* е функционална "надградба" над препевот. Таа е негов дијалог и реплика. Таа е "стабилизатор" на семантичката "плима". Кај поетот акцентот е врз односот меѓу двете именки: *орач и воин*, како голем ефикасен сублимат на суштинското.

Таков, дискретен дијалог постои и меѓу насловот на збирката *Орач или воин* и - овие две песни. Самиот автор укажува на прашалната позиција на насловот, и на одговорите кои треба да се бараат во песните. Полемиката почната во *препевот-пролог*, се разгранува во *песната-епилог* (новата песна на Тодоровски), а продложува во белешките кон текстовите. Во нив се објаснува дека: "насловот прашува а песните одговараат!" Значи, овие песни-одговори ја растајнуваат дилемата поставена во насловот.

Ентитетот *орач и воин* е сублимат на претците и потомците, или како што вели поетот: "Нашиот орач или воин - нашиот татко и син,". Двата стожерни глагола: *ора* и *војува* се столбови не само на т.н. "најмакедонска песна", која е дел од поетовите формули за македонствување.

Орачот, кој "бразди низ испустеното" во животот, во јазикот, - "војува" на истите терени со орачот. Воинот пак, го брани орањето, а орачот го храни воинот. Едно е тоа.

МАКЕДОНСТВУВАЊЕ

Новото поетско достоинство *Орач или воин* е најновата репрезентативна легитимација не само на македонската литература, туку и на македонскиот културен амбиент, кој се збогати со квалитетно и суштинско поетско **македонствување**.

Ако останатите пеат за Македонија, поетот Тодоровски пее за Македонска Македонија или како што самиот добро вели во најновата стихозбирка - "јас македонствувам". Тоа квалитетно поетско македонствување, се постигнува преку растолкување на времето. Но не

се македонствува тука со драматика, со занес или со глорификација, туку: "Низ восклицанија и прашалници и обвини и самоосуди." Се македонствува во една *Старечка песна*, но и надвор од неа. Токму оваа песна е важен растолкувач на поетовиот "недоод", песна-растолкувач на сопствени поетски постапки, но и песна-локатор на поетот во амбиентот.

Самосвест

Самосвеста на поетот за "оваа ука" што "уште од младини наизуст си ја знае" е само еден од квалитетните процеси на оваа поезија, но и степен на спокојна виртуозност, која само емитува, без напор. Таа самосвест е степен кога поетот знае дека реди "златници од зборови", од звучни наслади и слики.

Свеста за позицијата на поетот, во која "надживеа" и "натпеа", е не само свест за својата фигура во културата и во поезијата, туку и потресна свест која се гледа себе. Свест за - свеста.

Осамено е тоа место. "Тржествено сум сам". "Воинствено сум сам." - вели поетот.

Затоа сметаме дека тоа е нашата најнова **поетска свест, но и совест**, која оддишува од секоја пора поезија. Совест ако значи - да се постават деликатните прашања, стожерните, одговорните, а не одговорените.

Животот на мртвите и умреноста на живите

Совест која значи да се посегне кон прашањата за животот на мртвите и за умреноста на живите.

Токму *овде* и токму *сега*. Морничаво се искрени стиховите: "во земјата / Која со векови си ја викаат Македонија / Најдолго живеат мртвите," и "Блазе ти мртвите што си ги имаш за живи -" (24).

Долгиот живот на мртвите или краткиот неживот на живите има врска со благословите: "Стига да ни се живи мртвите" и "И сè што е *минливо* да се престорува во *вечно*." Отворениот стремеж "мртвото да биде - живо", "минливото да биде - вечно", е дел од "Благопожелбите на поетот кон потомството", но и дел од нескриената желба за -живот. Живот во самата поезија, во самиот свет на поетскиот јазик, живот во поетскиот свет, живот во животот - па и надвор од него. Тоа се и не претенциозните "места" во оваа збирка, која не се труди да покаже мудрост, туку само смирено ја емитува. И тоа кога и е време и место. И

тоа со само два збора. Кога поетот ќе рече "Конечно, умре умрениот наш брат." (25) мислејќи на Христо Матов, тој не само што прави врвна економија на материјалот, туку прави и култни синтагми кои објаснуваат цели контексти. Така се штити поезијата на Гане Тодоровски, така молневито брзо и ефикасно опишува цели истории, предистории и поистории.

За живите умрени пее поетот, за умрените кои ќе живеат. Како за човекот кој веќе бил мртов уште пред да умре: "А беше приживе умрен." (25)

СТИЛСКИ РАКОПИС

Станува збор за драгоцен и изработен **стилски ракопис**, со јасна поетска **сугестија** и прецизно поставени цели, кои се остваруваат, но и надминуваат Оваа свесна неуморна **поетска кондиција самообновува** на повеќе плана: како дискурзивна стратегија, преку искусна фигуративна мудросложувалка на сите рамништа, каде предничат: благородната автоиронија, функционалните поенти и свежата луцидност и "магнетизмот" меѓу сегментите.

а) Магнетизам

Постои искрен *магнетизам меѓу зборовите*, кои речиси се "вгнездени" едни во други. Некои зборови се во "утробата" на другите. Како во примерите: "Да ви посакам сакам", "јунакот -најјунак", "Матов е Мртов! Мртов е Матов!", "разумот поразумен", "жена нажежена. жена на жените", "вејвејките и вејкрпите", "денот е вденат", итн.

Тој магнетизам меѓу зборовите, ги зафаќа и *мислите*. Така и мислите: се привлекуваат, се надмудруваат, полемизираат. Таа привлечност на мислите, можеби најубаво ја осликува поетот од стиховите: "Мислата чудесна со мисла му ја бакнавме!" (27).

Магнетизмот функционира и на ниво на слики: "дотрчува Пчиња / За да го бакне Вардар како посестрима." (29)

б) Покровителски однос кон јазикот

Поетот Гане Тодоровски е **големиот татко** на многу **нови, млади зборови** во македонската поетска реч. Постои татковски, покровителски однос кон јазикот. Има нешто неодоливо стратешки во тој покровителски однос кон зборовите. Веќе има цело "море" од

"нови" зборови, кои се "негови". Тие зборови веќе и не се трудат да бидат "нападни" фигури или неологизми, тие се едноставно "процес" на поетскиот јазик. "Младите" зборови ги подмладуваат и "постарите".

Поетот ја знае и негува интимата на јазикот, неговиот внатрешен свет.

Тој покровителски однос пак, раѓа нови квалитети на оваа поезија.

в) Однос кон здодевноста / нездодевноста

Најновата поетска збирка *Орач или воин* е свежа потврда дека на зборот, на јазикот, секогаш одново може да му пристапиме и од сосема друг, невообичаен, понов агол. - Исто како и кон луѓето. Таков е и имунитетот на поетот кон здодевните луѓе, кога вели: "Безуспешни се и здодевните во мојот живот, / Едноставно, не им оди од рака да ми здодеваат:" (46). Така е и со јазикот, и со зборовите. Не им дава поетот можност "да му здодеат". Па така не ни здодеваат и - нам. Тоа е новото "море од зборови" за кое всушност зборувавме. Токму тие се "нездодевните".

На вообичаените зборови пак, исто така Тодоровски им наоѓа "место", ги прибира. Тие се покрај "новите", се крепат и се освежуваат меѓусебно, или пак се во невообичаени околности и контексти. Таа внатрешна динамика во самиот "ентериер" на јазикот прави процеси на: плима и осека. Оттаму има освежувачки, нови "води".

ЗАКЛУЧОК

При крајот, чувствувам *блага немоќ* дека не можам да ви бидам прозорец кон *сите* драгоцености на оваа книга, но сепак можеби "подотворена" е портата кон резбаната: поетска и духовна "визба" на Тодоровски.

Суштината

Од некои луѓе просто оддишува **суштината** не само на една литература и култура, туку и од *есенцијата* на еден народ. Тие носители на "големиот товар" - како што вели поетот, ни се обраќаат нам, на: "корисниците / На ваквите кажувачки".

Привилегијата да се биде "корисник на ваквите кажувачки" е веќе пред нас. Затоа предлагам да ја искористиме на најубав можен

начин. Да ја споделиме сега заедно, а нешто и да ни остане за *дома* и за *историјата...*